

בדין תביעת נזקי קרקע וביסוד תשלומי נזיקין

א. תלמוד בבלי בבא מציעא ה.

ולמאן דאמר הילך פטור אמאי איצטריך קרא למעוטי קרקע משבועה הא כל קרקע הילך הוא אמר לך איצטריך קרא היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות אי נמי היכא דטענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות.

ב. נימוקי יוסף שם

דחפר בה בורות. דלאו הילך הוא שהרי קלקלה והוא תובע לו דמיה. מכאן נראה שכל תביעה שהיא באה מחמת קרקע אף על פי שעכשיו דמים הוא תובע ולא קרקע הרי הוא כתביעת קרקע ואין נשבעין עליה וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפרק ה' מהלכות טוען ונטען [וכ"ש אם לא תבעו דמים אלא שתבעו למלאות החפירות כיון דמ"מ בדמים הוא הוא נפטר כתביעת דמים דמין] וזה שלא כדברי הראב"ד ז"ל דאמר שהכא מיירי שתבעו למלאות החפירות אבל תבעו דמים נשבע:

ג. חדושי הריטב"א (מיוחסים) בבא מציעא ד:

ומה שנמצא בספרים שמקשה ולמ"ד הילך פטור קרקע למאי איצטריך קרא למעוטה משבועה לאו מלישנא דש"ס אלא מתוס' רבי יהודאי גאון הוא ומתרץ אמר לך רב ששת כי איצטריך קרא היכי דחפר בו בורות שיחין ומערות דלאו הילך הוא וא"ת הא לאו תביעת קרקע הוא שהרי אינו חייב לו אלא דמי ההיזק ומטלטלי נינהו ויש לומר דכל שהתביעה בגוף הקרקע כמקרקעי דמי אף על פי שהחייב אינו אלא דמים והכי מוכח בשבועות פ' שבועת הדיינין כדכתיבנא התם בס"ד.

ד. רמב"ם הלכות טוען ונטען פרק ה

ב. שתי שדות מכרת לי לא מכרתי לך אלא אחת, שני עבדים או שני שטרות יש לי בידך אין לך בידי אלא שטר אחד או עבד אחד הרי זה נשבע היסת, וכן אם טען ואמר חצר זו או עבד זה או שטר זה שיש לי בידך שלי הוא ואתה מכרתו לי והנטען אומר לא היו דברים מעולם, בין שהביא הטוען עד אחד בין שלא הביא הרי זה נשבע היסת ונפטר, וכן החופר בשדה חבירו בורות שיחין ומערות והפסידה והרי הוא חייב לשלם בין שטענו שחפר והוא אומר לא חפרתי או שטענו שחפר שתי מערות והוא אומר לא חפרתי אלא אחת או שהיה שם עד אחד שחפר והוא אומר לא חפרתי כלום, הרי זה נשבע היסת על הכל. השגת הראב"ד: וכן החופר בשדה וכו' עד הרי זה נשבע היסת על הכל. א"א נראין דברים שתבעו למלאות החפירות ולהשוות החצירות אבל אם תבעו לשלם פחתו הרי הוא כשאר תביעת ממון וכמי שאמר לו חבלת בי שתיים והוא אומר לא חבלתי אלא אחת עכ"ל.

ה. תלמוד בבלי שבועות מד:

נחבל כיצד היו מעידים אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול ואמר לו חבלת בי והוא אומר לא חבלתי הרי זה נשבע ונטל רבי יהודה אומר עד שתהא שם מקצת הודאה כיצד אמר לו חבלת בי שתיים והלה אומר לא חבלתי בך אלא אחת.

ו. מגיד משנה הלכות טוען ונטען שם

וכן החופר בשדה חבירו וכו'. דין זה יצא לרבינו ממה שהקשו פ"ק דמציעא (דף ה') למאן דאמר הילך פטור למאי איצטריך קרא למעוטי קרקעות משבועת מודה מקצת תיפוק לי דכל קרקע הילך הוא פירוש דכל היכא דאיתא ברשותא דמריה איתיה ותירצו כי איצטריך קרא היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות ומפרש רבינו וטענתם על החפירה שזה טוען שחפר בה והזיקו יותר ממה שזה מודה ואף על פי שתביעתו היא דמים כיון שהיא מחמת קרקע אין עליה שבועת התורה ויש לפרש בדרך אחרת ולומר שהוא טוענו שתי שדות והלה מודה לו בשדה אחת ובאותה שמודה לו חפר בה בורות ונמצא דלאו הילך הוא שהרי אינו מחזירה לו כמות שהיא וכן נראה מדברי רש"י ז"ל ומכל מקום נראה שאפי' לפי פירוש זה יש ראייה לדברי רבינו שאת"ל דתביעת חפירת בורות היא כתביעת מטלטלין נמצא שזה תובעו מטלטלין וקרקעות והודה לו במטלטלין ובמקצת קרקעות ואם כן זהו התירוץ השני שאמרו שם אי נמי היכא דטענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות ויש לדחות דתירוץ ראשון מיירי כגון שאינו תובעו כלל מן החפירות. ובהשגות א"א נראין דברים שתבעו למלאות החפירות וכו'. ואין החלוק שכתב הרב ז"ל נראה נכון שהרי אין ביד התובע להכריח לנתבע למלאות לו החפירות אלא אם רצה משלם לו נזקו והפסדו הילכך מה לי תובעו למלאות מה לי תובעו בדמים כאן וכאן תביעתו דמים הבאין מחמת קרקע הן. ומה שכתב הרב ז"ל וכמי שאמר לו חבלת בי שתיים וכו' נראה שכוונתו ז"ל לומר דאע"ג דאדם הוקש לקרקע כשהוא תובעו דמי החבלה הרי הוא כמטלטלין ואין זו ראייה דכי אמרינן דאדם הוקש לקרקע הני מילי עבדים דכתיב בהו בהדיא והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם אבל שאר אינשי ודאי לא:

ז. שיטה מקובצת בבא מציעא ה.

איצטריך קרא להיכא דחפר בה בורות שיחין ומערות. איכא מאן דמפרש הא דאמרין כי איצטריך קרא למעוטי היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות משום דלאו ממונא קטעין ליה. אלא תקוני בעלמא דמשמע דכי מתקן להו להנהו בורות כגון דאייתי עפרא וקא מליינהו. אי נמי ההוא עפרא גופיה דנפק מינייהו קא מהדר ליה והא מילתא משבשתא היא דלאו היינו טעמא דמילתא אלא משום דכי חפר בה בורות שיחין ומערות לאו הילך הוא דהא לאו היינו קרקע דקא טעין ליה ומשום הכי איצטריך קרא למעוטיה למימרא דכהאי גוונא במטלטלין חייב שבועה דהוה ליה מודה במקצת קרקע ופטור. עד כאן. מתשובות ה"ר יהוסף הלוי אבן מיגש:

ח. תוספות הרא"ש בבא מציעא שם

כי איצטריך קרא היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות. הקשה ה"ר יונה אכתי כל הודאת קרקע הילך הוא, שהרי אינו חייב להעמיד לו קרקע אחר אלא אותו קרקע הוא מחזיר, ודמי לקול החפירה דלאו הילך הוא היינו תביעת מטלטלין דאמרין בפ' שור שנגח את הפרה (מ"ח א') הכניס שורו לחצר בע"ה וחפר בה בורות שיחין ומערות בעל שור חייב בנזקי חצר ובעל חצר חייב בנזקי הבור ולא אמרין על בעל השור למלווי הבור אלא נותן לו דמי היזקו ובעל חצר יסתום הבור. ותירץ דמיירי שהודה במקצת קרקעות שחפר בהן בורות שיחין ומערות וכפר במקצת קרקע ומחייב שבועה בשביל הודאת החפירה דלאו הילך הוא וכפירת מקצת הקרקעות אי לאו קרא והוי האי שינוייא [כשינויא] דהודה בכלים וכפר בקרקעות אלא דשנוייא קמא מהדר לאוקומי כשאין שם תביעה אלא בקרקע שטענו קרקעות ומה שחפר בה וקלקלה וכפר לו במקצת קרקעות והודה לו באותן קרקעות שכפר [שחפר] בהן.

ט. ש"ך חושן משפט סימן צה ס"ק יח

ואני אומר מה שכתב שהרי אין ביד התובע להכריח לנתבע למלאות לו החפירות כו', וכן נראה מדברי הר"ן דלעיל ומדברי נמוקי יוסף פ"ק דמציעא, ולא ידעתי מנא ליה הא, דאע"ג דקי"ל לקמן סימן שפ"ז דשמין למזיק, היינו היכא דאי אפשר לתקן הנזק, אבל היכא שאפשר לתקן מסתברא שחייב המזיק לתקן הנזק, ואפילו תימא שאין חייב, מ"מ דעת הראב"ד נכונה, וכונתו דהיכא שאפשר למלאות החפירות ואף שאינו חייב לשלם אלא דמים מ"מ ודאי בדמים שיתן לו ימלא החפירות, א"כ תביעת קרקע היא, אבל אם תבעו לשלם פחתו, כגון שאי אפשר למלאות החפירות כגון ששטפם נהר וכהאי גוונא, או בעבדים ששרף העבד או הרגו או זרקו לים או דקטעא לידיה וכהאי גוונא, וא"כ בע"כ הדמים שיתן לו לא ישלים בהן חסרון הקרקע שהזיק, וא"כ הרי הוא כשאר תביעת ממון.

י. שיטה מקובצת בבא קמא מח.

והראב"ד ז"ל כתב וז"ל: הכא כיון דאית ליה עליה דהאיך לאיתויי עפרא וממליא דהא בעל השור שלים ליה לבעל החצר נזקי החפירה וכמאן דמליייה דמי ובעל חצר דשבקיה ולא מליייה הוי ליה כאלו חפריה איהו ומחייב ודוקא כשהפקיר רשותו. ע"כ.

יא. תלמוד בבלי בבא מציעא מג.

אמר רבה האי מאן דגול חביתא דחמרא מחבריה מעיקרא שויא זוזא השתא שויא ארבעה תברה או שתייה משלם ארבעה איתבר ממילא משלם זוזא מאי טעמא כיון דאי איתה הדרא למרה בעינא ההיא שעתא דקא שתי ליה או דקא תבר לה קא גול מיניה ותנן כל הגזלין משלמין כשעת הגזילה איתבר ממילא משלם זוזא מאי טעמא השתא לא עביד לה ולא מידי אמאי קא מחייבת ליה אההיא שעתא דגזלה ההיא שעתא זוזא הוא דשויא.

יב. תלמוד בבלי בבא קמא ג.

אמר מר ושלח זו הרגל וכן הוא אומר משלחי רגל השור והחמור טעמא דכתב רחמנא משלחי רגל השור והחמור הא לאו הכי במאי מוקמת לה אי קרן כתיב אי שן כתיב איצטריך סד"א אידי ואידי אשן והא דמכליא קרנא הא דלא מכליא קרנא קמ"ל והשתא דאוקימנא ארגל שן דלא מכליא קרנא מנלן דומיא דרגל מה רגל לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא אף שן לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא.

יג. רש"י שם

אידי ואידי - ושלח וביער תרוייהו אשן ושלח אתא לחיוביה היכא דלא כליא קרנא דמשמע כגון שאכלה ערוגה וסופו לחזור ולצמוח אבל לא כתחלה וביער היינו היכא דמכליא קרנא דמשמע וביער שמבער לגמרי ואי קשיא היכא מצי למימר אידי ואידי אשן הא דמכליא קרנא והא דלא מכליא ליכתוב חד להיכא דלא מיכליא דליחייב וכ"ש היכא דכליא תריץ אי מהאי קרא ה"א האי אתי להיכא דמכליא אבל לא מכליא לא הלכך איכא למימר ודאי אידי ואידי אשן אי לאו דכתב רחמנא משלחי רגל השור.

יד. תוספות רבינו פרץ שם

הא דלא מכליא קרנא. פ"ה כגון שחת שעתיד וכו'. וקשה דמ"מ מה שאכלה מכליא קרנא הוא שהבעלים היו יכולים למוכרו. לכן נר' לפרש לא מכליא קרנא דהיינו כגון שטינפה פירות להנאתה, שעדיין הם ראויים קצת ולא כלה הקרן כלל שעדיין הכל קיים.

טו. תלמוד בבלי בבא מציעא לה:

משנה. השוכר פרה מחבירו והשאלה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר א"ר יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו אלא תחזור פרה לבעלים.

טז. שלטי הגבורים בבא בתרא ו.

ומכאן אתה למד דהגונב דבר מחבירו שאותו דבר היה שאול ביד הגנב ונתפטר הגנב עם השואל בדבר מועט דאינו חייב הגנב לשלם לו רק כפי מה שנתפטר עם השואל ואפשר דאם היה אותו דבר מהעובד כוכבים שהשאלו לגנב ומחל לו על אותו הדבר שגם הגנב פטור ממנו דהא לא מידי אפסידה גנב לנגנב מיהו לעשות מעשה צ"ע וכו'.

יז. תוספות בבא קמא יז:

זרק כלי מראש גג כו' - נראה דאם זרק אבן או חץ על הכלי ובא אחר וקדם ושברו דפשיטא דחייב ולא שייך כאן מנא תבירא תבר דאי אזלינן נמי הכא בתר מעיקרא לא משכחת בצורות ח"נ וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו.

יח. תלמוד בבלי שבועות מב:

מתני'. ואלו דברים שאין נשבעין עליהן העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות אין בהן תשלומי כפל ולא תשלומי ארבעה וחמשה שומר חנם אינו נשבע נושא שכר אינו משלם ר' שמעון אומר קדשים שחייב באחריותן נשבעין עליהן ושאינו חייב באחריותן אין נשבעין עליהן רבי מאיר אומר יש דברים שהן בקרקע ואינן כקרקע ואין חכמים מודים לו כיצד עשר גפנים טעונות מסרתי לך והלה אומר אינן אלא חמש רבי מאיר מחייב שבועה וחכ"א כל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע.

יט. חדושי הרשב"א שם

וראיתי למקצת מרבתינו ז"ל שהעמידה כשבצרן דלאו הילך הוא, ולדידי קשיא לי דאי כשבצרן מה בין עומדות ליבצר לאין עומדות ליבצר בשעת הפקדון השתא מיהא בצורות הן ומטלטלין הן ותבע הוא קרקע ומטלטלין וזה הודה במקצת מטלטלין ולכ"ע זוקקין המטלטלין את הקרקעות לישבע עליהן, וראיתי להרמב"ם ז"ל דבר יראה ממנו דכיון דעיקר הפקדון הוא במחובר לקרקע אף על פי שלאחר הפקדון בצרן זה ה"ז כתובע קרקע והלכך לדעת רבנן דאמרי לאו כבצורות דמיין הרי הוא כקרקע, ולפיכך הוצרך ר' מאיר לומר דלאו קרקע נינהו בשעת הפקדון דכל העומד ליבצר כבצור דמי, שכך כתב הרב ז"ל בפ"ה מה' טוען ונטען החופר בשדה חבירו שיחין ומערות והפסידו והרי הוא חייב לשלם בין שטענו שחפר והוא אומר לא חפרתי או שטענו שחפר ב' מערות והוא אומר לא חפרתי אלא א' או שהיה שם עד א' שראה שחפר והוא אומר לא חפרתי כלום הרי זה נשבע היסת על הכל ע"כ, דאלמא כל שעיקר תביעה היא מחמת סיבת הקרקע אע"פ שחזרה תביעתו עכשיו על המטלטלין רואין אותה כעיקר מה שנעשית התביעה עליו דהיינו הקרקע, ומשנתנו זו די' גפנים כיוצא בזה.

כ. חדושי הריטב"א שם

רבי מאיר מחייב. וא"ת ולמאן דאמר הילך פטור וקיימא לן נמי כוותיה כדברירנא בדוכתה היאך חייב, וי"ל דמיירי באומר אינן אלא חמש ובצרתים, וא"ת אם כן הוה ליה הודאה במטלטלין גמורים, וי"ל דלענין מודה במקצת בתר שעת נתינה אזלינן ובשעת נתינה מחוברין היו אלא שעומדים ליבצר, והכי נמי משמע בפרק קמא דבבא מציעא (ה' א') דאמרין ולמאן דאמר הילך פטור למה לי דמיעט רחמנא קרקע משבועה דהא כל קרקע הילך הוא, ופרקינן כגון שחפר בה שיחין ומערות, אלמא אף על גב דהשתא נזק של חפירת הקרקע תבע ליה דהוי מטלטלין כיון דבשעת פקדון קרקע הוה מעטיה רחמנא משבועה, וכן כתב הרמב"ם ז"ל וכן דעת רבינו הרמב"ן ז"ל.

כא. תלמוד בבלי שבועות לו:

אמר לו חבלת בי ועשית בי חבורה והוא אומר לא חבלתי ולא עשיתי כך חבורה משביעך אני ואמר אמן חייב אמר לו עבדו הפלת את שיני וסימית את עיני והוא אומר לא הפלתי ולא סימית משביעך אני ואמר אמן פטור.

כב. רמב"ם הלכות נערה בתולה פרק ב

יג. אמרה לו אנסת אותי והוא אומר לא כי אלא פתיתי הרי זה נשבע שבועת התורה על דמי הצער ומשלם בשת ופגם שהרי הודה במקצת הטענה כמו שיתבאר במקומו.

כג. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ד

יד. החובל בבת קטנה של אחרים, אם נזק הפוחת אותה מכספה הוא הרי הוא של אב וכן שבתה של אב שהרי מעשה ידיה וכסף מכירתה של אביה הוא, אבל צער ובושת וריפוי הרי הוא שלה וכן נזק שאינו פוחת אותה מכספה הרי הוא שלה, וכן החובל בבתו משלם לה צער ורפוי ובושת.

כד. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ב

ו. אפילו חסרו כשערה מעור בשרו חייב בחמשה דברים שהעור אינו חוזר אלא צלקת, לפיכך החובל בחבירו וקרע העור והוציא ממנו דם חייב בחמשה דברים.